

Українська національна ідея в добу постіндустріального (інформаційного) суспільства

Віталій Кривошеїн, Валентин Іваненко, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

З'ясовано зміст української національної ідеї в добу переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) типу суспільства. Продемонстровано, що в умовах переходу до постіндустріального суспільства національна ідея як продукт індустріального суспільства потребує суттєвої трансформації. У постіндустріальному суспільстві національна ідея має бути орієнтована на продукування постекономічних цінностей і активного соціального регулювання, максимальне використання творчого (креативного) потенціалу членів національної спільноти, формування нового типу родини і нових форм соціального партнерства, посилення ролі знання (наукового і паранаукового) і зміни системи освіти. Визначено, що національна ідея, враховуючи етимологію складників цього конструкту, постає як ключова думка щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку. Доведено, що українська національна ідея, пройшовши складний історичний шлях визрівання і становлення, сьогодні потребує суттєвої модернізації, адаптації до реалій перехідного суспільства, цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів ХХІ ст. Національна ідея має враховувати ті зміни, які відбуваються в соціальній та економічній структурі суспільства, та інкорпорувати в «тіло» стратегії націєтворення ті цілі та шляхи їх досягнення, які актуалізують постматеріальні цінності, приділяють увагу потребам саморозвитку та самовдосконалення індивіда. Запропоновано формулу української національної ідеї, яка складається із стратегічних та оперативно-тактичних компонентів, розрахованих на різні часові відрізки – коротко-, середньо- і довгострокову перспективу. До стратегічних компонентів сучасної української національної ідеї віднесено гасла «Україна соборна, європейська, гідна людини і нації держава», «Рівність усіх громадян перед законом, свобода життєвих стратегій, повага до національнокультурних традицій українського народу та етнонаціональних спільнот, що мешкають на її теренах», «Демократизм у всіх сферах суспільного життя, втілення моральних норм у соціальних відносинах». До оперативно-тактичних компонентів сучасної української національної ідеї віднесено гасла «Знання, інформація, рух (дія)».

Ключові слова: національний інтерес, ідеологія, національний ідеал, етапи творення та компоненти української національної ідеї

Ukrainian national idea in the era of post-industrial (informational) society

Vitaliy Kryvosheyin, Valentyn Ivanenko, Oles Honchar Dnipro national university

The content of the Ukrainian national idea in the era of transition from industrial to post-industrial (informational) type of society is revealed. It is demonstrated that in the transition to a post-industrial society, the national idea as a product of an industrial society requires a significant transformation. In a post-industrial society, the national idea should be focused on the production of post-economic values and active social regulation, the maximum use of the creative (creative) potential of members of the national community, the formation of a new type of family and new forms of social partnership, the increasing role of knowledge (scientific and parascientific) and changes in the education system. It is determined that the national idea, taking into account the etymology of the components of this construct, acts as a key idea in understanding the nature of the nation and the prospects for its development.

It is determined that the national idea must be understood in the context of the special conditions of life of the people throughout its history. It reflects the deep level of national consciousness, advocates all forms of reflection of the nation (person) over issues of the essence of the national community and the meaning of its existence. Throughout its history, Ukraine has sought to build its own state on a democratic, legal and social basis and, having gained independence in 1991, these value dominants were entrenched at the constitutional level. At the present stage of nation-building, the key direction in the formation of a national idea is to determine the optimal model that should underpin state-building – ethno-cultural or civic.

It is proved that the Ukrainian national idea, having passed the difficult historical path of aging and formation, today requires substantial modernization, adaptation to the realities of the transitional society, civilizational, geopolitical, economic challenges of the 21st century. The national idea should take into account the changes

that occur in the social and economic structure of society, and incorporate into the body of the nation-building strategy those goals and ways to achieve them that actualize post-material values, pay attention to the needs of self-development and self-improvement of the individual. The formula of the Ukrainian national idea is proposed, which consists of strategic and operational-tactical components, designed for different time periods – short, medium and long term. The strategic components of the modern Ukrainian national idea include the slogans ‘Ukraine is a conciliar, European, decent state and a nation’, ‘Equality of all citizens before the law, freedom of life strategies, respect for the national and cultural traditions of the Ukrainian people and ethnic communities living on its territory’, ‘Democracy in all spheres of public life, the embodiment of moral standards in social relations’. The operational-tactical components of the modern Ukrainian national idea include the slogans ‘Knowledge, information, movement (action)’.

Keywords: national interest, ideology, national ideal, stages of creation and components of the Ukrainian national idea

Українська національна ідея в епоху постіндустріального (інформаційного) общества

Віталій Кривошеїн, Валентин Іваненко, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Раскрыто содержание украинской национальной идеи в эпоху перехода от индустриального к постиндустриальному (информационному) типу общества. Продемонстрировано, что в условиях перехода к постиндустриальному обществу национальная идея как продукт индустриального общества требует существенной трансформации. В постиндустриальном обществе национальная идея должна быть ориентирована на продуцирование постэкономических ценностей и активного социального регулирования, максимальное использование творческого (креативного) потенциала членов национальной общности, формирование нового типа семьи и новых форм социального партнерства, повышение роли знания (научного и паранаучного) и изменения системы образования. Определено, что национальная идея, учитывая этимологию составляющих этого конструкта, выступает как ключевая мысль в понимании природы нации и перспектив ее развития. Доказано, что украинская национальная идея, пройдя сложный исторический путь вызревания и становления, сегодня требует существенной модернизации, адаптации к реалиям переходного общества, цивилизационных, геополитических, экономических вызовов XXI века. Национальная идея должна учитывать те изменения, которые происходят в социальной и экономической структуре общества, и инкорпорировать в «тело» стратегии нациестроительства те цели и пути их достижения, которые актуализируют постматериальные ценности, уделяют внимание потребностям саморазвития и самосовершенствования индивида. Предложена формула украинской национальной идеи, которая состоит из стратегических и оперативно-тактических компонентов, рассчитанных на разные временные отрезки – кратко-, средне- и долгосрочную перспективу. К стратегическим компонентам современной украинской национальной идеи отнесены лозунги «Украина соборное, европейское, достойное человека и нации государство», «Равенство всех граждан перед законом, свобода жизненных стратегий, уважение национально-культурных традиций украинского народа и этнонациональных сообществ, проживающих на ее территории», «Демократия во всех сферах общественной жизни, воплощение моральных норм в социальных отношениях». К оперативно-тактическим компонентам современной украинской национальной идеи отнесены лозунги «Знание, информация, движение (действие)».

Ключевые слова: историческая память, национальная идентичность, политика памяти, агенты политики памяти, идентитеты, модели/опции исторической памяти, политическая нация

Постановка проблеми

Виникнення поняття «національна ідея» припадає на XVIII–XIX ст., коли на теренах Європи та Північної Америки почали утворюватися держави-нації, хоча вважається, що до першої національної ідеї можна віднести думку про богообраність єврейського народу, яка послідовно проводиться у Старому Заповіті. Але, незважаючи на це, концептуалізація національної ідеї безпосередньо пов'язана з вибором та реаліза-

цією нацією свого власного шляху розвитку, роллю і місцем у світі як своєрідної відповіді викликам історії. У найзагальнішому вигляді національна ідея відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні та на майбутнє [6, с. 22].

Не залишилася осторонь від процесу націєтворення і відповідно формування національної ідеї й Україна. Українська національна ідея як складний соціокультурний і політичний феномен прой-

шла низку етапів становлення та розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінюючи форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Її призначення полягало й полягає у консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського націєтворення, сприяє становленню й розвитку власної національної державності, пробудженню національної самосвідомості і гідності, національної культури й мови, утвердженню економічної незалежності. В умовах переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) типу суспільства, українська національна ідея потребує суттєвої модернізації, адаптації не лише до жорстких реалій суспільства і політичної нації, а й тих цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів, з якими стикається Українська держава на початку III тисячоліття. За цих умов нагальною потребою є наповнення національної ідеї новим змістом, який відповідав би цивілізаційним, науковим, інформаційним процесам сьогодення [18, с. 254–255].

Тим часом майже за 30-річний період існування незалежної України національна еліта так і не спромоглася запропонувати науково вивірену й ментально збалансовану, а головне – зрозумілу для всіх національну ідею. Спроби поділу країни на «своїх» та «чужих» за мовними, релігійними та іншими ознаками тільки посилюють кризові явища в країні. Можновладці так і не змогли донести до народу свої концептуальні ідеї, плани, наміри, очікування; орієнтири змін виявилися розмитими, невизначеними – куди йдемо, чого хочемо, який шлях обираємо? За нашим спостереженням, на подібні «граблі» наражається й нова владна команда, яка й досі ще не сформулювала квінтесенцію пропонованих змін, обмежившись загальними заявами. Так, у своїй інавгураційній промові новообраний Президент України Володимир Зеленський проголосив: «Ми всі українці, не існує більших чи менших, правильних чи неправильних. Всі українці, від Ужгорода до Луганська, від Чернігова до Сімферополя, у Львові, Харкові, у Донецьку, в Дніпрі і в Одесі – ми всі українці. Ми маємо бути єдині, адже тільки тоді ми – сильні. Може, це і є наша національна ідея: об'єднавшись, зробити неможливе, всупереч усьому» [8]. Безумовно, формування і реалізація української національної ідеї можливі лише на основі об'єднання всіх громадян, незалежно від їхньої територіальної, етнічної, соціальної чи релігійної приналежності, досягнення загальнонаціональної злагоди, відновлення миру на Донбасі. Національна ідея повинна бути конструктивною, мати

реалістичні цілі й спиратися на ефективні соціальні технології їх досягнення. Тільки за таких умов національна ідея сприятиме консолідації нації, стане спільною платформою всіх політичних, громадських, культурних сил, яким не байдужа доля нашої Батьківщини [7, с. 27].

Сьогодні дедалі частіше лунають думки про те, що поняття «національна ідея», мовляв, є деструктивним елементом, застарілою схемою ідеологічного характеру, яка нібито ніяк не вписується в логіку кінця XX ст., а тим паче початку III тисячоліття [14, с. 84]. На наш погляд, це хибна теза. Адже, як підтверджує планетарний досвід, у добу глобальних трансформацій, що відбуваються нині у світі, національна ідея не втрачає своєї актуальності й життєдайної сили, потребує натомість оновлення і приведення у відповідність до вимог часу, бо існування будь-якого суспільства неможливе без інтегруючої ідеї, цілісності і конкретний зміст якої наповнюється духовною, творчою діяльністю особистості. Тому і в епоху глобалізації національна ідея набуває неабиякого політико-правового і практичного значення, стає мірилом ідентифікації духовності, ціннісної культури нації, окремої особистості, – світоглядним забезпеченням способу їх вільного існування. Вона таким чином протистоїть тоталітарним ідеологіям, з їхніми вульгаризованими орієнтаціями на уніфікацію переконань. Тож не маємо жодного сумніву в тому, що вироблення такої національної ідеї є для України справою надзвичайної ваги та злободенності, оскільки, власне, на її методологічному базисі й мають визначатися ключові орієнтири і цінності розбудови держави в контексті євроінтеграції [16, с. 112].

Аналіз досліджень і публікацій

Узагальненню історичного досвіду українського державотворення крізь призму формування національної ідеї присвячено праці В. Антоновича, О. Апанович, М. Аркаса, Д. Багалія, А. Болєбруха, І. Гаврилів, В. Голобуцького, М. Грушевського, О. Гуржія, Д. Дорошенка, О. Єфименко, В. Киричука, М. Костомарова, І. Крип'якевича, П. Куліша, В. Липинського, В. Маслійчука, В. Матяха, В. Мільчева, І. Нагаєвського, В. Орленка, Н. Полонської-Василенко, В. Романова, С. Світленка, А. Слюсарського, В. Смоля, В. Степанкова, О. Субтельного, В. Шевчука, Г. Швидько, Д. Яворницького та ін.

Осмилення процесу становлення та змісту української національної ідеї знайшло відображення в багатьох публікаціях останніх років, зокрема, у працях І. Бичка, В. Бебика, М. Го-

ловатого, В. Ребкала, С. Вовканича, С. Гелея, В. Горського, Я. Грицака, Я. Дашкевича, В. Жмиря, М. Жулинського, О. Забужко, В. Іванішина, Ф. Канака, Ю. Канигіна, Г. Касьянова, А. Карася, В. Кафарського, Ф. Кирилюка, А. Колодій, І. Кресіної, В. Лісового, В. Лизанчука, С. Марчука, І. Макаровського, В. Мороза, Л. Нагорної, М. Поповича, Я. Радевича-Винницького, Ю. Римаренка, М. Розумного, В. Сергійчука, А. Свідзінського, З. Ткачука, М. Томенка, А. Фартушного, А. Черненко, Н. Шип, Л. Шкляра, О. Шморгуна та ін.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні змісту української національної ідеї в добу переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) типу суспільства.

Виклад основного матеріалу

Єдиної точки зору щодо визначення національної ідеї не існує. Зазвичай вона інтерпретується як: 1) політичний проект майбутнього нації, імператив її свідомості й чину, смисложиттєвий чинник національного розвитку; 2) певний комплект вірувань, національного світобачення і розуміння, своєрідний духовно-інтелектуальний потенціал нації, людини-державотворця і співгромадянина; 3) система ціннісних орієнтирів, що полягає в урахуванні інтересів усіх верств суспільства, усіх народів; 4) форма державного самоусвідомлення народу, показник того, як народ розуміє себе, своє місце і роль у світі [17, с. 386–387].

Таке розмаїття не дозволяє скласти адекватне уявлення про змістовну складову концепту «національна ідея». Але, незважаючи на таку строкатість, на нашу думку, національна ідея – це рухливе, динамічне явище, що відбиває загальний інтерес, загальні потреби нації і уявлення представників нації про той комплекс засобів, який потрібен для її прогресивного та сталого розвитку. При детальному розгляді виявляється, що таким засобом насамперед є ефективна соціально-економічна управлінська система, яка базується на таких соціальних підсистемах, як політична, економічна, правова, моральна. Світоглядні основи такої системи концептуалізуються через визначення пріоритетних національних цінностей та інтересів.

Тобто дієва та життєздатна національна ідея має відповідати певним вимогам. По-перше, вона має бути транснаціональною, транссоціальною та транс територіальною, тобто однаково привабливою для абсолютної більшості населення країни, незважаючи на національність, соціальний статус і місце проживання. По-друге, вона повинна базуватися на системі національних цінностей і пріоритетів, істо-

ричному досвіді перемог і звершень, а не поразок та національного приниження. По-третє, національна ідея мусить відповідати духовним і матеріальним інтересам сучасного суспільства [20].

Національна ідея як продукт індустріального суспільства в умовах постіндустріального суспільства неминуче потребує трансформації з тим, щоб відповідати новим соціальним потребам. Ключовим тут є те, що на відміну від індустріального суспільства, що роздирається класовими суперечностями і соціальними конфліктами, постіндустріальному суспільству притаманний тільки один основний конфлікт між знанням і ефективністю – з одного боку, некомпетентністю, і неефективністю – з іншого.

Незважаючи на наявні відмінності в розумінні постіндустріального суспільства, можна виокремити низку загальних ознак, притаманних даній стадії розвитку суспільства. Це перехід від виробництва товарів до надання послуг і розширення їх сфери; домінування професійного і технічного персоналу; перехід від ринкових принципів до постеконічних цінностей і активного соціального регулювання; радикальна зміна методів і форм праці, притаманних індустріальній фазі розвитку суспільства; максимальне використання творчого потенціалу працівників; формування нового типу родини і нових форм соціального партнерства; підвищення ролі наукового знання і зміни системи освіти та ін. Прихильники концепцій постіндустріального суспільства приділяють особливу увагу широкому застосуванню інформаційних технологій, поширенню гнучких форм виробництва, що приходять на зміну уніфікованому масовому виробництву і споживанню. Завдяки загальному доступу до знань – основного ресурсу постіндустріального суспільства – відбуваються істотні зміни в його соціальній структурі, розмиваються і зникають класові відмінності, власність як критерій соціальної стратифікації суспільства замінюється рівнем освіти і накопичення знань.

Загалом можна виокремити два рівні ознак постіндустріального суспільства:

– загальносуспільний рівень: значні витрати на освіту, науку, новітні технології; соціальне забезпечення населення; збільшення кількості вільного часу робітників; гуманізація праці;

– рівень окремої особи: творчий підхід до вирішення будь-якого завдання; домінування потреб вищого порядку у самореалізації та суспільному визнанні над базовими потребами; християнські цінності у ставленні до інших [12, с. 33].

Тобто загальносуспільні ознаки безпосередньо базуються на економічному розвитку країни,

зрілості економічної та політичної систем, у той час як соціально-психологічні (саморозвиток та еволюція світосприйняття особи, усвідомлення себе як окремої творчої індивідуальності) є характеристиками окремої особи.

Відповідно, національна ідея має враховувати ті зміни, що відбуваються в соціальній та економічній структурі суспільства, та інкорпорувати в «тіло» стратегії націєтворення ті цілі та шляхи їх досягнення, які актуалізують постматеріальні цінності, приділяють увагу потребам саморозвитку та самовдосконалення індивіда.

На наше глибоке переконання, національну ідею не можна зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона віддзеркалює глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування. Усю свою історію Україна прагнула розбудувати власну державу на демократичних, правових і соціальних засадах і, здобувши у 1991 р. незалежність, ці ціннісні домінанти були закріплені на конституційному рівні. Відтепер ключовим напрямом формування національної ідеї стає визначення оптимальної моделі, яка має бути покладена в основу державного будівництва – етнокультурна чи громадянська.

Анатолій Фартушний, приміром, з позицій етнокультурного підходу наголошує, що «українська національна ідея – це ієрархізована система духовних вартостей, що об'єктивно склалася у процесі етногенезу й націогенезу автохтонного населення Подніпров'я і Подністрів'я і адекватно відображає реальні умови існування цього населення» [22, с. 29].

Проте більшість науковців додержується громадянського підходу, вважаючи, що українська національна ідея має органічно поєднати в собі надбання національної духовної культури й елементи загальнолюдської політичної традиції. Національна ідея як матриця державотворення відображає реальну історію українського народу, розвивається одночасно з його формуванням, однак на більш високому рівні свого існування перетворюється на українську державницьку ідею, що віддзеркалює інтереси й почуття всіх народів, які складають сьгодні українську політичну націю [13, с. 67].

Також є спроби поєднати етнокультурний і політичний зміст національної ідеї. Так, Ф. Медвідь вважає, що сучасна українська нація у вузькому значенні слова – це етнічно однорідна спільнота громадян української національності,

що проживають в Україні, а в широкому сенсі – це відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України і усвідомлює себе українським народом [15, с. 36–37]. На наш погляд, така позиція містить певні суперечливі моменти, котрі важко, а то й неможливо, умістити в єдиній матриці дій під назвою «національна ідея». Проте продуктивною може бути позиція, за якою етнокультурний зміст національної ідеї є стимулом націєтворення до створення національної держави, а після набуття державності нація має продукувати політичний зміст національної ідеї.

Визнаючи громадянський підхід найбільш продуктивним для розкриття суті української національної ідеї, вважаємо за доцільне підкреслити її консолідуючу (об'єднавчу) роль щодо української нації, яка складається з конфліктуючих соціальних сил та етнічних груп. У такому значенні вона має стати смисложиттєвим чинником українського націєтворення, політичним проектом української нації, розрахованим на певну (коротко-, середньо- і довгострокову) перспективу. Такий проект може містити такі орієнтири майбутнього української нації:

- поліетнічна, консолідована інститутом громадянства, приналежність до України як спільної Батьківщини;

- свідомо своєї політичної мети – побудови незалежної, економічно міцної та соціальної, демократичної, правової держави;

- об'єднана спільністю історичної долі, мовою, культурними традиціями, толерантністю українського етносу щодо численних етнічних груп [21, с. 253].

Зазвичай виокремлюють три основні умови існування національної ідеї:

- а) має існувати незалежна українська держава в якості форми організації і фундаменту життєздатності української нації, яка є сукупністю етносів, або, якщо держави немає, має існувати в свідомості українського народу воля до самовизначення, яка реалізується у власній національно-визвольній боротьбі;

- б) має бути розуміння українським народом себе спільнотою етносів, нацією, окремою від інших націй, тобто такою, що має окремі, специфічні, суто національні культурні риси, які не співпадають з рисами інших націй;

- в) має існувати у складі українського народу (української нації), оскільки він (вона) є спільнотою етносів, домінантний етнос, у ролі якого, очевидно, може бути тільки український етнос [11, с. 7]. Тобто елементи цілісної української

культури (мова, релігія, історичні традиції тощо) мають бути адекватно розвиненими і розповсюдженими у суспільстві.

У сучасному українському суспільстві, яке перебуває в стадії своєрідного транзиту від індустріальної до постіндустріальної фази свого розвитку, національна ідея виконує низку соціальних функцій, які сприяють завершенню процесу націєтворення. До таких функцій відносяться:

– етнонаціотворча, яка забезпечує визрівання у людській спільноті потреби у самоорганізації в окремий етнос;

– інтегруюча, яка згуртовує в єдину спільноту різні етноси;

– ідентифікаційна, яка сприяє самовизначенню й самоусвідомленню окремих народів та їх представників;

– культурологічна, яка трансформує окремі елементи народної культури у цілісну загальнонаціональну культуру;

– аксіологічна, яка орієнтує громадян на певні цінності, що впливають на свідомість спільноти;

– державотворча, яка спрямовує в певне русло створення політичних інституцій та їх функціонування [10, с. 100];

– програмуюча, яка визначає головний зміст творення національної, соціально згуртованої держави, легітимізує докорінні суспільно-економічні перетворення, є прийнятною для всіх етнічних груп країни, стає стрижнем формування і функціонування національної самосвідомості й національної свідомості загалом, конституційована і концептуально розроблена та інтеріоризована на різних рівнях національної свідомості (державно-політичному, теоретичному, буденному), виступає світоглядним орієнтиром у системі освіти, виховання, у сфері соціалізації особи, підтримує консолідаційні процеси в суспільстві – між нацією і соціумом, між центром і регіонами, між політичними партіями, громадськими організаціями і суспільними рухами [9, с. 350];

– соціально-мобілізує, яка визначає місце нації у глобальному просторі та часі (національний хронотоп), узадає витоки нації та її історичні ідентифікатори, обґрунтовує загальноносуспільну стратегію розвитку і зрозумілий та достатньо привабливий образ як близького в часі, так і віддаленого майбутнього, підтримує зв'язки між загальнолюдськими цінностями/загальноприйнятими національними цінностями та цінностями кожної із соціальних груп, забезпечивши в такий спосіб найголовнішу потребу національної безпеки – внутрішній та зовнішній вектори порозуміння й злагоди, надає пе-

редбачуваності діям влади і обґрунтовує право владних структур на керування суспільством і зовнішню репрезентацію нації [4, с. 6–7].

Актуальним для національної ідеї є завдання такого собі «зшивання» країни, подолання розбіжностей, що існують між частинами України, розділеними за лініями Захід – Схід (традиційні цивілізаційні кліведжі), Північ (Київська агломерація) – Південь (з одного боку, Крим, а з іншого – Одеський макрорегіон, включаючи Бессарабію). На думку Фаїни Вауліної, мова йде не про різницю культур взагалі і політичних культур, зокрема, не про різницю релігійних конфесій і про майже повну відсутність спільного історичного досвіду, а поразку у державотворенні початку ХХ ст., яка породила низку комплексів. По-перше, головною метою рефлексії політичної думки України в еміграції було отримання державою незалежності. Ця рефлексія ґрунтувалася винятково на меті отримання незалежності, фактично не прописуючи, що надалі з цією незалежністю робити. По-друге, через зазану поразку, філософія української ідеї обертається на «філософію національної поразки», де головне питання зміщує з площини гносеологічної («хто ми?») у площину аксіологічну («чи ми гірші за інших?») [1, с. 199].

Вочевидь, з цими міркуваннями можна погодитися, проте не варто скидати з рахунків і культурно-цивілізаційні розбіжності, оскільки саме вони й гальмують процес «зшивання» країни, а нівелювати їх лише політико-інституційними засобами неможливо – на це потрібно багато часу (на рівні зміни одного-двох поколінь) і толерантне ставлення до інших етнокультурних груп.

Призначення національної ідеї полягає в розумінні себе, свого місця й ролі у світі, формуванні української перспективи на зламі тисячоліть у контексті власного історичного досвіду, викликів та тенденцій нинішнього етапу світової історії, сучасних загальноцивілізаційних процесів і на цій основі об'єднання та консолідування громадян в єдиний національний організм задля розв'язання нових надзавдань модернізації українського суспільства на інноваційних засадах та інтеграції України до постіндустріальної (інформаційної) цивілізації [19, с. 120].

Намагаючись привести українську національну ідею до вимог переходу від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку суспільства, Степан Вовканич пропонує, зокрема, виділяти Велику і Малу національні ідеї. Перша, на його думку, проголошує Україну соборною, українською, гідною людини і нації, а друга мі-

стять такі елементи: знання, інформація і рух (чин, дія) [3, с. 444–445]. Одна до одної вони співвідносяться як стратегія і тактика: «Мала ідея – це поточне, часто тактичне гасло. Мала як частина Великої стратегічної національної ідеї спрямовує за умов глобалізації продуцентів лідерської інтелектуальної власності, творчу енергію наукової молоді на:

- інтенсивне використання нових знань, досягнень науки, інтелектуально-інноваційних чинників створення модерної національної держави, економіки знань, збільшення інвестицій у розвиток людини, її культури та інтелектуально-го капіталу;

- побудову інформаційного, громадянського й правового суспільства, збереження генофонду українського народу, тягlosti його розвитку в плані безперервного досягнення високої освіченості, креативності, духовності та моралі;

- зрештою, пізнання навколишнього світу, зменшення його ентропії та небезпек – внутрішніх і зовнішніх» [3, с. 445].

При цьому «Малих ідей як інструментів Великої ідеї може бути кілька. Приміром, наразі в період неприхованої війни Росії, актуалізуються гасла часів життя українців в довоєнному (Другої світової) ворожому оточенні “Свій до свого по своє” чи “Наші гроші в руки своїх”» [3, с. 445].

Вважаємо загалом позицію С. Вовканича цілком продуктивною в умовах переходу від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку українського суспільства, однак поділ національної ідеї на Велику та Малі не є виправданим – краще говорити про стратегічні і оперативно-тактичні компоненти єдиної національної ідеї, розраховані на різні часові відрізки – коротко-, середньо- та довгострокову перспективу.

Крім того, не повною мірою громадянському типу української нації відповідає стратегічне гасло «Україна українська» (як своєрідна калька з гасла «Україна для українців», запропонованого на початку ХХ ст. ідеологом українського націоналізму М. Міхновським). На нашу думку, ця конструкція є м'якою формою євразійської (а по суті, проросійської) орієнтації, яка протистоїть європейській орієнтації цивілізаційного розвитку. Треба пам'ятати, що національна ідея в основному адресована всередину країни, собі самій, вона відповідає на питання: «Хто ми такі? Навіщо ми та чому? У чому наша ідентичність та смисли? Як нам жити?». Від того, як ми розуміємо самих себе, якою ми бачимо Україну в сучасному світі, якими нас бачить світ, залежить

і ставлення всього світу до нас [7, с. 17]. Дарія Вітюк слушно зауважує, що для України як європейської держави, заснованої на демократичних засадах, необхідна нова інтегруюча державна ідея, яка повинна ґрунтуватися на демократії, громадянськості та патріотизмі. Ця ідея повинна об'єднати всіх громадян України в українську націю, визначити для всього світу образ, прагнення і справи української нації, висловивши те, чого прагне досягти український народ у доступному для огляду майбутньому. Вона пише: «Державна (національна) ідея українського народу повинна бути зрозумілою для всього світу, крім того, в першу чергу, вона повинна бути сприйнята усіма співвітчизниками, які живуть в Україні та за її межами, і за їх допомогою повинна впливати на формування та розвиток національних ідей країн, в яких вони проживають і громадянами яких вони є. Державна ідея українського народу повинна мати функцію каталізатора духовного, морального й інтелектуального єднання українського народу з народами ЄС» [2, с. 14].

До стратегічних компонентів сучасної української національної ідеї варто додати ще два гасла «Свобода» і «Справедливість», які уособлюють прагнення побудови проголошеної на конституційному рівні демократичної, правової і соціальної держави. Обґрунтовуючи цю формулу, Ф. Вауліна вважає її виправданою як з точки зору історичних умов розвитку української нації, так і сучасних умов формування національної ідеї. На її погляд, ідея свободи притаманна свідомості українського народу, починаючи з козацьких часів. Відома також і легенда, що інтерпретує Тризуб як специфічно записане слово «воля», яке вживалося козаками як синонім поняття «свобода». Важливість свободи для українства має своє відображення і у державному гімні України, який містить рядки: «душу й тіло ми положим за нашу свободу». Що стосується справедливості, то це питання набуло актуальності в Україні з моменту її входження до складу СРСР, провідною ідеєю якого було забезпечення соціальної справедливості та побудова справедливого суспільства, механізм здійснення цього знайшов вираження у гаслі «Від кожного за можливостями – кожному за потребами». За сучасних умов ідея справедливості в українській національній ідеї трансформувалася в ідею добробуту як держави загалом, так і кожного її громадянина окремо [1, с. 200].

На думку Олександра Пухкала, на нинішньому етапі розвитку України стратегічною метою, закладеною до «тіла» української національної ідеї, має стати подолання бідності в країні і створення гід-

них умов життя громадян. Відповідно, механізмом досягнення стратегічної мети повинна бути сильна держава з модернізованою, ефективною системою державного управління, яка у тандемі з громадянським суспільством здатна реагувати на виклики сучасності, здійснювати цілеспрямований та регулятивний вплив на стан і розвиток суспільства, на поведінку і діяльність громадян задля досягнення цілей суспільного розвитку та реалізації функцій держави у подоланні майнової диференціації і підвищення рівня життя українців [19, с. 121].

Більш розгорнутий перелік ціннісно-правових гасел, які розширюють і доповнюють принципи свободи і справедливості, пропонує Юрій Калиновський. Він наголошує, що «українська національна ідея та відповідно державницький вітчизняний поступ мають ґрунтуватися на таких цінностях та пріоритетах, як соціальна справедливість, рівність усіх громадян перед законом, свобода життєвих стратегій, повага до національнокультурних традицій українського народу та етнонаціональних спільнот, що мешкають на її теренах, демократизм у всіх сферах суспільного життя, втілення моральних норм у соціальних відносинах тощо» [5, с. 100].

Деякі автори намагаються долучити до національної ідеї гасла, які в силу своєї реалізації вже втратили свою актуальність. Так, Ф. Медвідь пропонує до формули української національної ідеї долучити гасла «Державність», «Власновладність», «Суверенітет», які є віддзеркаленням прагнень українського народу до свободи, завоювання економічної, політичної і культурної незалежності та повнокровне утвердження себе у міжнародних зносинах [15, с. 40]. Ці гасла, крім того, що вони є однопорядковими, уже достатньо повноцінно інституціолізовані та легітимізовані і в силу цього втратили свою цінність як смислопороджуючі чинники українського націєтворення.

Висновки

В умовах переходу до постіндустріального суспільства національна ідея як продукт інду-

стріального суспільства потребує суттєвої трансформації. У постіндустріальному суспільстві національна ідея має бути орієнтована на продукування постеконімічних цінностей і активного соціального регулювання, максимальне використання творчого (креативного) потенціалу членів національної спільноти, формування нового типу родини і нових форм соціального партнерства, посилення ролі знання (наукового і паранаукового) і зміни системи освіти. Відповідно, національна ідея, враховуючи етимологію складників цього конструкту, постає як ключова думка щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку.

Українська національна ідея, пройшовши складний історичний шлях визрівання і становлення, сьогодні потребує суттєвої модернізації, адаптації до реалій перехідного суспільства, цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів ХХІ ст. Національна ідея має враховувати ті зміни, які відбуваються в соціальній та економічній структурі суспільства, та інкорпорувати в «тіло» стратегії націєтворення ті цілі та шляхи їх досягнення, які актуалізують постматеріальні цінності, приділяють увагу потребам саморозвитку та самовдосконалення індивіда. Формула української національної ідеї складається із стратегічних та оперативно-тактичних компонентів, розрахованих на різні часові відрізки – коротко-, середньо- і довгострокову перспективу. До стратегічних компонентів сучасної української національної ідеї варто віднести гасла «Україна соборна, європейська, гідна людини і нації держава», «Рівність усіх громадян перед законом, свобода життєвих стратегій, повага до національнокультурних традицій українського народу та етнонаціональних спільнот, що мешкають на її теренах», «Демократизм у всіх сферах суспільного життя, втілення моральних норм у соціальних відносинах». Оперативно-тактичними складниками сучасної української національної ідеї можуть бути гасла «Знання, інформація, рух (дія)».

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Вауліна Ф.В. Національна ідея України: комплексний вимір. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології. 2010. № 885. Вип. 16. С. 196-201.
2. Вітюк Д.Л. Єдина державна (національна) ідея як основа єдності України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 1-2 (10-11). С. 9-15.
3. Вовканич С.Й. Українська національна ідея та еліта: доцентрові (соборні) і відцентрові (регіональні) виклики. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 3 (107). С. 438-454.
4. Додонов Р., Мофа С. Пріоритетні напрямки оптимізації національно-державницької самосвідомості в Україні. Політичний менеджмент. 2003. № 2. С. 3-13.
5. Калиновський Ю.Ю. Національна ідея як ціннісна детермінанта державотворчого процесу в Україні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філосо-

- фія права, політологія, соціологія. 2016. № 1 (28). С. 98-105.
6. Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. № 3. С. 21-29.
 7. Кіпєнський А.В., Перевалова Л.В., Яценко О.М. Якою має бути українська національна ідея? Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2017. № 52 (1273). С. 16-28.
 8. Кожен з нас – президент. Головні тези інавгураційної промови Зеленського. Українська правда. 2019. 20 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/05/20/7215535/>.
 9. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). Київ : Вища шк., 1998. 392 с.
 10. Куць О.М. Усвідомлена незалежність: як / чи реалізована етнополітична свобода? (Українські реалії): монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. 368 с.
 11. Латигіна Н.А. Українська національна ідея: українські реалії. Історико-політичні студії. 2013. № 1. С. 5-10.
 12. Лебедева Л.В. Постіндустріальна економіка та постіндустріальне суспільство: критерії розмежування та існуючі моделі. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки. 2010. Вип. 4. С. 29-36.
 13. Левченко Н.В. Національна ідея як чинник державотворення в Україні. Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 2. С. 66-75.
 14. Лютко Н. Основні підходи до визначення поняття «національна ідея». Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в умовах полікультурного середовища сучасної України: зб. наук. праць. Хмельницький : ПП Мельник, 2014. С. 83-86.
 15. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. Політичний менеджмент. 2005. № 1. С. 35-43.
 16. Морарь М.В. Національна ідея як чинник консолідації українського суспільства. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2014. № 6 (112), серпень. С. 108-113.
 17. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка., В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенко. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Довіра, 2004. 740 с.
 18. Попович М.В. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. Київ : Укр. Центр духовної культури, 2005. 328 с.
 19. Пухкал О.Г. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні. Економіка та держава. 2013. № 2. С. 118-121.
 20. Роговський А., Штепа Ю. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Дзеркало тижня. 2006. № 34 (613).
 21. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / за ред. В.С. Крисаченка. Київ : НІСД, 2004. 648 с.
 22. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 1999. Вип. 1. С. 12-37.

REFERENCES

1. Vaulina, F.V. (2010). Natsionalna ideia Ukrainy: kompleksnyi vymir [The National Idea of Ukraine: A Comprehensive Dimension]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Pytannia politolohii – The Journal of V.N. Karazin Kharkov National University. Political Science Issues*, 16 (885), 196-201 [in Ukrainian].
2. Vitiuk, D.L. (2018). Yedyna derzhavna (natsionalna) ideia yak osnova yednosti Ukrainy [The single state (national) idea as the basis of the unity of Ukraine]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka) – International law herald: actual problems of the present (theory and practice)*, 1-2 (10-11), 9-15 [in Ukrainian].
3. Vovkanych, S.Y. (2014). Ukrainka natsionalna ideia ta elita: dotsentrovi (soborni) i vidtsentrovi (rehionalni) vyklyky [Ukrainian national idea and elite: centripetal (cathedral) and centrifugal (regional) challenges]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 3 (107), 438-454 [in Ukrainian].
4. Dodonov, R., & Mofa, S. (2003). Priorytetni napriamky optymizatsii natsionalno-derzhavnytskoi samosvidomosti v Ukraini [Priority directions of optimization of national-state consciousness in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment – Political Management*, 2, 3-13 [in Ukrainian].
5. Kalynovskyi, Yu.Yu. (2016). Natsionalna ideia yak tsinnisna determinanta derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini [The national idea as a value determinant of the state-making process in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1 (28), 98-105 [in Ukrainian].
6. Karlova, V. (2010). Natsionalna ideia suchasnoi Ukrainy: problemy ta perspektyvy formuvannia [The National Idea of Modern Ukraine: Problems and Prospects for Formation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 3, 21-29 [in Ukrainian].
7. Kipenskyi, A.V., Perevalova, L.B., & Yatsenko, O.M. (2017). Yakoiu maie buty ukrainska natsionalna ideia? [What should be the Ukrainian national idea?] *Visnyk NTU “KhPI”. Serii: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva – Bulletin of the National Technical University “KhPI”. Series: Actual problems of Ukrainian society development*, 52 (1273), 16-28. [in Ukrainian].

8. Kozhen z nas – prezident. Holovni tezy inavhuratsiinoi promovy Zelenskoho [Each of us is a president. The main theses of the inaugural speech of Zelensky]. (2019). *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 20.05.2019. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/05/20/7215535/> [in Ukrainian].
9. Kresina, I. (1998). *Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy: (Etnopolitohichnyi analiz) [Ukrainian national consciousness and modern political processes: (Ethno-political analysis)]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
10. Kuts, O.M. (2013). Usvidomlena nezalezhnist: yak / chy realizovana etnopolitychna svoboda? (Ukrainski realii) [*Conscious Independence: How / Is Ethnopolitical Freedom Realized? (Ukrainian realities)*]. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
11. Latyhina, N.A. (2013). Ukrainska natsionalna ideia: ukrainski realii [Ukrainian national idea: Ukrainian realities]. *Istoryko-politychni studii – Historical and Political Studies*, 1, 5-10 [in Ukrainian].
12. Lebedeva, L.V. (2010). Postindustrialna ekonomika ta postindustrialne suspilstvo: kryterii rozmezhuvannia ta isnuuuchi modeli [Post-industrial Economy and Post-Industrial Society: Delimitation Criteria and Existing Models]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Series: Economic sciences*, 4, 29-36 [in Ukrainian].
13. Levchenko, N.V. (2009). Natsionalna ideia yak chynnyk derzhavotvorennia v Ukraini [National idea as a factor of state formation in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and Practice of Public Administration*, 2, 66-75 [in Ukrainian].
14. Liutko, N. (2014). Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia “natsionalna ideia” [Basic approaches to defining the concept of “national idea”]. *Formuvannia patriotyzmu ta zberezhennia natsionalnoi identychnosti osobystosti v umovakh polikulturnoho seredovyshcha suchasnoi Ukrainy – Formation of patriotism and preservation of national identity of the individual in the conditions of multicultural environment of modern Ukraine*. (pp. 83-86). Khmelnytskyi: PP Melnyk [in Ukrainian].
15. Medvid, F. (2005). Ukrainska natsionalna ideia yak determinanta derzhavotvorchykh protsesiv [The Ukrainian national idea as a determinant of state-building processes]. *Politychnyi menedzhment – Political Management*, 1, 35-43 [in Ukrainian].
16. Morar, M.V. (2014) Natsionalna ideia yak chynnyk konsolidatsii ukrainskoho suspilstva [The national idea as a factor in the consolidation of Ukrainian society]. *The scientific and theoretical almanac «Grani»*, 6 (112), 108-113 [in Ukrainian].
17. Shemshuchenko, Yu.S., Babkin, V.D., & Horbatenko, V.P. (Eds.). (2004). *Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Political Science Encyclopedic Dictionary]* (2nd ed., rev.). Kiev: Dovira [in Ukrainian].
18. Popovych, M.V. (2005). *Natsionalna ideia i sotsialni transformatsii v Ukraini [National Idea and Social Transformation in Ukraine]*. Kiev: Ukrainskyi Tsentri dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
19. Pukhkal, O.H. (2013). Natsionalna ideia yak vazhlyvyi chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini [The national idea as an important factor in the development of civil society in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 118-121 [in Ukrainian].
20. Rotovskyi, A., & Shtepa, Yu. (2006). Ukrainska natsionalna ideia: vid plachu do konstruktyvnoho dialohu [Ukrainian national idea: from crying to constructive dialogue]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror Weekly*, 34 (613) [in Ukrainian].
21. Krysachenko, V.S. (Ed.) (2004). *Ukrainska politychna natsiia: geneza, stan, perspektyvy [The Ukrainian Political Nation: Genesis, State, Perspectives]*. Kiev: NISD [in Ukrainian].
22. Fartushnyi, A. (1999). Natsionalna ideia yak dynamichna systema dukhovnykh vartostei [National idea as a dynamic system of spiritual values]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development*, 1, 12-37. Lviv [in Ukrainian].

Кривошеїн Віталій Володимирович

Доктор політичних наук, професор
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара
49010, Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Email: 1-703@i.ua

Іваненко Валентин Васильович

Доктор історичних наук, професор
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара
49010, Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Email: ivanenko_dnu@i.ua

Kryvosheyin Vitaliy

Doctor of political sciences, Full Prof
Oles Honchar Dnipro national university
72, Gagarin Ave., Dnipro, 49010, Ukraine

Ivanenko Valentyn

Doctor of historical sciences, Full Prof.
Oles Honchar Dnipro national university
72, Gagarin Ave., Dnipro, 49010, Ukraine

Цитування: Кривошеїн В. В., Іваненко В. В. Українська національна ідея в добу постіндустріального (інформаційного) суспільства. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. Т. 22, № 9-10. С. 5-14.

Citation: Kryvosheyin, V.V. & Ivanenko V. V. (2019). Ukrainska natsionalna ideia v dobu postindustrialnoho (informatsiinoho) suspilstva [Ukrainian national idea in the era of post-industrial (informational) society]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (9-10), 5-14.

Стаття надійшла / Article arrived: 05.08.2019

Схвалено до друку / Accepted: 04.09.2019